

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLOVENSKO KREMUC IN BOLGARSKO KREMUŠ »ALLIARIA OFFICINALIS«

Komaj verjetno se zdi, da je moglo ostati to rastlinsko ime tako dolgo prezrto v strokovni leksikološki literaturi. Saj je vendar na prvi pogled jasno, da je sorodno z litavskim pomensko enakim *kermùšė* »wilder Knoblauch«. Nemško *Knoblauch* se uporablja sicer za species *Allium sativum*, toda *Alliaria officinalis* ali z drugim imenom *Sisymbrium alliaria* je nemško *Knoblauchsranke*, ljudsko tudi *Knoblauch*, *Waldknoblauch*, *Knoblauchskraut* in podobno (Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* I 194). V slovenščini je najbolj poznano ime *česnovka* poleg *divji česen*, *hostni česen*, *borštni česen* in podobno tudi v drugih slovanskih jezikih, srbohrvaško *češnjača*, *češnjaka*, *češnjačka trava* (Simonović, *Botanički rečnik*, 20), bolgarsko tudi *česnova trava* (Davidov, *Bolgarski botaničen rečnik* 93), rusko *česnočnik*, ukrajinsko *čisnyčka*, *čosnyčka*, *česnočna trava* (Makowiecki, *Słownik botaniczny* 19), poljsko *czosnaczek*, češko *česnáček*, slovaško *česnáčik*, *rančesnek* in podobno (Machek, *Jména rostlin* 69). Listi te rastline diše po česnu in se že od pradednih časov uporabljajo kot začimba, naj navedem za primer angleške nazive *beggar-man's oat*, *Poor Man's mustard*. Marzell poroča, da so to rastlino uporabljali že poganski predniki kot zdravilo in kot zaščito proti urokom, dodaja pa, da se to lahko nanaša tudi na neko drugo species z imenom *Ramsel* ali podobno, torej na *Allium ursinum*.

Z litavskim *kermùšė* je po regularnem glasovalnem razvoju najbliže sorodno slovensko *črėmoš* »*Allium ursinum*«, tudi *črėmož* ali *čėmāž*, srbohrvaško *čremuš*, *črimuš*, *cremoš*, *cremož*, *crijemuž* poleg *sremuš*, *sremuž*, bolgarsko *čerekuš*, *čeremas*, rusko *čeremuška* ali *čeremšá*, *čeremsá*, belorusko *čaramšá* in poljsko *trzemucha*. Iz teh oblik ni težko rekonstruirati skupne balto-slovanske izhodne oblike **kermusjā* (Trautmann, BSW 128), za Slovane torej **čermšša* (Berneker, SEW I 145). Ker najdemo tudi v litavščini dublete z *-au-*, *-ū-* v nekaterih slovanskih oblikah ne preseneča.

Toda oblike **kerm-* so samo litavske in slovanske. Sorodstvo v drugih indoevropskih jezikih kaže na prvotno **krem-*. Nemško *Rams* »*Allium ursinum*«, bavarsko narečno *Ramsel*, srednje-spodnje nemško *ramese*, *remese*, dansko, švedsko, norveško *rams(lök)*, anglosaško *hramsa* (m.), *hramse* (f), angleško *ramson(s)* govori za skupno germansko izhodišče **hramusan*. Iz tega je mogoče sklepati na indoevropsko **krom-*, toda pri grškem **κρομμων* »*Allium cepa*«, tudi *κρομμων* je zaradi pri Hesychu izpričane dublete *κρομμων* in toponima *Κρομμων* pri Korintu mogoče sklepati na prvotno **krem-*, kar se je po asimilaciji razvilo v **krom-* (J. Schmidt, KZ XXXII 346; Schwyzer, *Griech. Gramm.* 255; Frisk, *GEW* II 23). Podobno kaže tudi srednje irsko *crim* »*Allium sativum*«, irsko *creamh*, kimrijsko *craif* na prakeitsko **kremo-*, deloma tudi na **krāmo-* (Pederson, *Kelt. Gramm.* 131). Z rezervo je treba upoštevati tudi stari ilirski toponim *Cremōna*, ki ga H. Krahe, *Sprache d. Illyrier* I 104 izvaja iz našega rastlinskega imena.

Kljub nedvomni sorodnosti vseh teh oblik je dokaj tvegano rekonstruirati neko enotno indoevropsko izhodišče. Pokorny, Idg. Wb. 580 nastavi geslo (*kerem-*), *krem-* (:*krom-*) ne samo za imena posameznih species rodu *Allium*, ampak tudi za samo v baltskih in slovanskih jezikih izpričana imena dreves, litavsko *šermùkšlė*, *šermùkšnė* »*Sorbus aucuparia*«, letonsko *sērmonksis*, *sērmùkšs* poleg *cēрмаukša* »*Sorbus aucuparia*« in v slovanskih jezikih slovensko *črėmsa*, *črėmša*, *črėmha*, *črėnsla*, *črėmža*, *črėms*, *črėns*, *čėmž*, *čimž* poleg *sremša*, *sremsa*, *sramsa* »*Prunus padus*«, srbohrvaško *sremša*, *sremža*, *sremza*, *sremsa*, *srensa*, *smza*, *smzika* poleg *cremža*, *crenža*, *crinza* »*Prunus padus*«, a tudi *sremža*, *sremza*, *sremsa*, *srijemzla*, *srijenzla*, *srijemsla*, *trensa*, *trensla*, *trensula* »*Prunus malaheba*«, rus. *čerėmucha*, nareč. tudi *čerėma*, *čerėmcha*, *čerėmcha*, uk. *čerėmcha*, *čeremsa*, *čerimcha*, *čeremšyna*, *čeremucha* »*Prunus padus*«, belor. *čarómcha*, polj. *trzemcha*, češko *střemcha*, narečno tudi *křemcha*, staročeško *třēmcha*, slovaško *čremcha*. Za večji del teh oblik je mogoče rekonstruirati izhodno **kermus-* s palatalno dubletno **k'ermus-*. Ker pa iz vse te obilice današnjih variant lahko sklepamo na večkratno križanje med imeni za »*Alliaria officinalis*« ter »*Allium ursinum*«, je mogoče to suponorati tudi za starejša prazgodovinska obdobja. Slovensko *kremuc* in bolgarsko *kremuš* je tehten nov dokaz, da je nekoč praslovanščina in verjetno tudi baltščina poznala obliko **krem-*, ki je edina izpričana v germanščini, keltščini in grščini. Današnje litavsko *kermùše* in glasovno odgovarjajoča slovansko *čermucha* deloma s podaljšanim *-ū-*, baltsko *-au-*, je lahko staro križanje med **krem-* in *k'ermus-*. Ni nujno, da je treba izhajati iz velarne variante **kermus-*, prav tako pa tudi ne, da je bila to prvotno ena sama osnova, kakor je mislila dosedaj večina avtorjev, ki so pisali o tem, v strokovni literaturi že tolikokrat obravnavanem problemu. Res se ni posrečilo za baltskoslovansko **kermus-* / **k'ermus-* najti nobene zadovoljive paralele v drugih indoevropskih jezikih. Dvomljive so primerjave z grškim *κωμαρος* »*Arbutum unedo*« z neznano etimologijo (o tem Frisk, GEW I 907), ali s staroindijskim *kramukah-*, *křmukáh* »betelovo drevo« (o tem Mayrhofer, IEW I 262) ter z nemškim *Scherben*, *Patscherben*, *Potscherbenbaum* »*Sorbus domestica*«, kakor domneva Machek, Jména rostlin 110 in *Lingua Posnaniensis* II 158; III 104), ki sumi, da je osnova paleoevropska. Prav tako neprepričljivo pa je mnenje, da bi se imena raznih vrst, najprej divjega in kasneje kultiviranega česna in čebule, prenesla na nazive dreves s kislimi sadeži. Poudariti je treba, da se slovensko *kremuc* ni moglo razviti tako kot na primer češko *křemcha* šele v novejšem času. Izpričano je to ime že v 18. stol., v Pohlinovem slovarju *kremuz* »*Knoblauchskraut*, *Alliaria*«, pri Gutschmannu *kremuz* (m.) »*Knoblauchskraut*«. Kasneje ga zasledimo pri Jarniku, Janežiču, Cigaletu in Pleteršniku. Iz različnih rokopisnih zbirk navajata J. Barle, Prinosi slovenskim nazivima bilja in Simonović, Botanički rečnik še variante *kremuš* in *křmuc*, *křmuc*. Zadnje je treba brati **křmuc* z *-ř-* iz neglašenega *-re-* po moderni vokalni redukciji. Bolgarsko *kremuš* sta po Ahtarovu, ki mi ni dostopen, prevzela B. Davidov in A. Javašev. Materiali za Bolgarski botaničen rečnik, Sofija, 1939. Žal manjkajo tako pri Slovencih kakor pri Bolgarih natančnejši podatki, kje je ime razširjeno. Ker je fitonim izpričan na obeh skrajnih koncih slovanskega Balkana, le da je pri Slovencih pogostni sufiks *-bcb* izpodrinil staro *-šb*, je izključeno, da bi bilo oboje izposojeno iz nekega neznanega jezika že po razselitvi Slovanov. Tako je srbohrvaško *kròmíd* »*Allium cepa*«, makedonsko *kromíd*, bolgarsko *krómíd*, *hrómíd*, *kor-*

mitluk sprejeto iz grškega pridevnika *κρομυδιον* (Mladenov, BER 258 Skok, ERSH II 208). Ime *kremuš* je po vsej verjetnosti že del Slovanov prinesel s seboj na jug. Takšni arhaizmi v rastlinskih imenih niso osamljeni. Že pred leti sem na primer opozoril, da slovenski fitonim *svédrec*, *svédrc* »*Erythraea centaureum*; *Gentiana verna*; *Gentiana acaulis*« iz *svédrcь* glasoslovno popolnoma odgovarja lit. *švéndrė* »*Typha latifolia*; *Phragmites communis*« iz indoevropskega **k'wendhro-*, kakor kaže latinsko *combrētum* »neka dišeča rastlina«, bretonsko *contrán* »*Angelica silvestris*«, irsko *cuineog* »isto«, staronordijsko *hrōnn* »isto«, dansko *quander* »isto« (o tem Walde, LEW I 181; Fraenkel, LEW 1040). Seveda je vsakemu dvomljivcu na prosto dano, da izhaja pri slovenskem imenu iz *sveder*. Že dolgo kroži po strokovni literaturi tudi slovensko *rěšek* (m.) »*Sonchus asper*«, ki mu je treba dodati še srbohrvaško *rěkeš*, *rěkek* »*Eryngium amethystinum*« (Dubrovnik), čeprav je Skok, III 125 prezrl slovensko in druge indoevropske paralele. Izhodišče je stari naziv za »trn«, staroindijsko *ḡksara* »trn«, grško *ἀρνειδος* »*Juniperus communis*«, litavsko *erškėtis* »*Prunus spinosa*«, letonsko *ērškis*, *ērškšis* »bodičevje«, *ērsis* »*Juniperus communis*« (o tem Persson, Beiträge 964 in Endzelin, KZ XLIV 59). Nič presenetljivega ni tudi, če se neko rastlinsko ime pojavi na obeh koncih Balkana: Nedavno so me opozorili, da so poleg slovenskega *očun* »*Colchicum autumnale*, *Crocus*« v treh gorenjskih vaseh zasledili varianto *kačun*, kar ustreza vzhodno srbohrvaškemu *kačun*, *kačum*, *kačunak*, *kačunka* »*Colchicum*; *Crocus*«, mak. *kačunka* »*Galanthus nivalis*«, blg. *kačun*, *kačunka* »*Colchicum*; *Crocus*« iz praslovenske dublete **ko-ot-jun*ᵛ. Takšne oblike se niso mogle razviti samostojno šele v kasnejših obdobjih, ampak so sled slovanskih migracij na Balkan. Isto velja tudi za naše *kremuc*.

Breda Rant

Gimnazija v Kranju

KNJIŽEVNO UMETNIŠKO BESEDILO V UČITELJEVI PRIPRAVI NA POUK

(INTERPRETACIJA PROZE PREDVOJNEGA SOCIALNEGA REALIZMA)

1. Namen tega razpravljanja je: strniti interpretacijsko metodo književnega besedila in sodobna načela teorije pouka (didaktika) v obliko poučevanja slovenske književnosti ter operativno opredeliti (operacionalizirati) učne smotre tega pouka.

Za interpretacijsko tehniko je upoštevana: pripovedna tematika in razporejenost delov pripovedovanja, pripovedna tehnika, jezikovna plast kot strukturni element ter ideja z umetnostnim nazorom pripovedovalca. Za pripojitev proze socialnega realizma v zgodovinski okvir bo vključena pripovednikova biografija in relacija med avtorjem in umetnostno smerjo njegovega časa (t. j. zunajlite-